

- schools of Ukraine (at the end of the XIX – XX centuries)*]. (Doctoral dissertation). Herson. derzh. un-t., Herson [in Ukrainian].
- Sokol, K. G. (2006). *Monumentalnye pamiatniki Rossiiskoi imperii: katalog [Monumental monuments of the Russian Empire: catalog]*. Moscow: Vagrius Pljus [in Russian].
- Synyshyn, L. (2018). Hudozhno-promyslova osvita Galychyny kintsia XIX – pershoi polovyny XX stolittia: periodyzatsiia rozvytku [Artistic-Industrial Education of Galicia of the end of the XIX th – the first half of the XX century: periodization of development]. *Pedagogichni nauky: teoriya, istoriya, innovacijni texnologiyi*, 4, 348-360. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_4_33 [in Ukrainian].
- Shmahalo, R. T. (2005). *Mystetska osvita v Ukraini seredyny XIX – seredyny XX st.: strukturuvannia, metodolohiia, khudozhni pozysii [Art Education in Ukraine in mid XIX – mid XX century: structured methodology, artistic positions]*. Lviv: Ukrainski tekhnolohii [in Ukrainian].
- Shutov, V. V., & Iliushin S. V. (1977). *Iunost Kuindzhi: Povest [Youth Kuindzhi: Story]*. Donetsk: Donbass [in Russian].

Одержано 14.12.2018 р.

УДК 378.011.3-051:73/76]:7.012

Наталія Дігтяр, м. Полтава
ORCID: 0000-0002-0913-8204

DOI: 10.33989/2226-4051.2019.20.171666

Олександр Тарасенко, м. Полтава
ORCID: 0000-0003-3042-2127

КОМПОЗИЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті наголошено на важливості формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва композиційної компетентності як основного компонента їх професійної підготовки. Знання законів, правил і прийомів композиції (цілісності, єдності, симетрії й асиметрії, масштабу, ритму і пропорції, нюансу і контрасту, статички й динаміки, перспективи, групування, підбору кольорового вирішення твору тощо), вдале їх застосування в художній практиці складає основу композиційної компетентності вчителя образотворчого мистецтва.

Ключові слова: професійна підготовка; майбутній учитель образотворчого мистецтва; композиційна компетентність; композиція; закони композиції.

Постановка проблеми. Вчитель образотворчого мистецтва – особистість, що має високий фаховий рівень мистецьких знань, умінь і навичок; мислить творчо та вміє передати свій досвід іншим. Саме вміння використати набуті знання, вміння, навички та досвід, досягнути максимально позитивного педагогічного результату і є професійною компетентністю майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Вона включає знання з історії та теорії мистецтв, живопису, рисунку, композиції, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, дизайну та методик їх викладання; майстерності, психолого-педагогічної культури, рефлексії. Композиція є підґрунтям, основою створення малюнку, живописного полотна, скульптури, твору декоративно-прикладного мистецтва та інших видів візуальних мистецтв, а тому композиційна компетентність посідає головне місце в структурі професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Досвід викладання композиції в педагогічних вишах мистецького спрямування доводить, що теоретичні основи такої дисципліни, як «Композиція» розроблено недостатньо. Вивчення майбутніми вчителями образотворчого мистецтва методики викладання образотворчого мистецтва, зокрема його різновидів, досліджували А. Бабенко, Н. Хоружая, В. Ганзен, П. Кудин, В. Ломов, Н. Сокольников, Є. Шорохов, Ф. Ковальов та ін.

Формуванню творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва різними засобами присвячено праці українських учених і митців-педагогів Л. Бичкової, І. Зязюна, С. Коновець, Л. Масол, І. Мужикової, О. Рудницької, О. Шевнюк, В. Шпильчака та ін.

Аналіз і узагальнення наукових досліджень уможливило висновок про те, що проблемі формування композиційної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва приділено недостатньо уваги.

Мета статті – розкрити зміст і структуру композиційної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як основи його професійної компетентності, що формується в процесі неперервної мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. Композиція – це побудова твору, яка обумовлена його змістом, призначенням і характером; а також сам твір, кінцевий результат діяльності художника. Вона організовує як внутрішній простір твору, так і його співвідношення з навколишнім середовищем, взаємодію з глядачем. Термін «композиція» використовується науковцями, митцями для позначення як багатофігурної картини, так і скульптурної групи, тому вона є основою вивчення малюнку, живопису, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури та дизайну. Саме композиція надає твору єдності, цілісності, підпорядковуючи його структурні елементи один одному і цілому. Композиція «тримає» увесь простір художнього твору, організовує його і підпорядковує своїм законам (Шорохов, 1986, с. 164).

Проблеми композиції важко пояснювати через специфіку власне образотворчого мистецтва, яке засноване на показі явищ чи фактів дійсності, що трансформувалися творчою свідомістю художника й повернулися в дійсність у вигляді творів мистецтва. Художній твір може стати виразним, значимим, незабутнім тільки тоді, коли в ньому виразно простежується голова думка, знайдено загальне і з цим загальним органічно пов'язані всі елементи. Виділення головного та знаходження спільного – твору в цілому, вирішення образу – це і є композиція картини.

Характеризуючи ознаки композиції, варто відзначити, що вони є певним узагальненням об'єктивних закономірностей і взаємозв'язків явищ реального світу. Ці закономірності і взаємозв'язки виявляються в художньо перетвореному вигляді; ступінь і характер їх перетворення й узагальнення пов'язані з видом, ідеєю, матеріалом, технікою виконання художнього твору, незалежно від того, до якого виду пластичних мистецтв він належить. Відповідно до цього існують закони композиції.

Виділяють такі основні закони композиції, як симетрія й асиметрія, масштаб, ритм і пропорції, нюанс і контраст, статика й динаміка, перспектива, групування, кольорове рішення твору тощо. Знання цих законів, вдале їх застосування в художній практиці складає основу композиційної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Окрім знання вищеназваних законів, композиційну компетентність учителя образотворчого мистецтва складають правила та прийоми композиції. Це композиційна техніка, яка в різні часи

змінювалася разом із розвитком того чи іншого стилю, епохи в мистецтві та залежала від виду пластичного мистецтва, його жанру; від уміння художника професійно застосовувати образотворчі засоби у своїй творчій діяльності. Починаючи роботу над майбутньою композицією, художник повинен перш за все вирішити для себе, що саме він хоче сказати глядачеві, які емоції, переживання, настрої в нього викликати.

У зарубіжній і вітчизняній мистецько-педагогічній практиці доведено необхідність навчання композиційних навичок майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Дисципліни «Основи композиції», «Композиція» включено в навчальні програми педагогічних закладів мистецького спрямування. Композиційні закони та їх застосування студенти засвоюють під час вивчення таких дисциплін, як «Рисунок», «Живопис», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Історія мистецтв» тощо.

Пізнавши основні закони композиції, її правила та прийоми, вміння застосовувати їх на практиці, аналізувати композиційні особливості творів мистецтв, тобто оволодівши композиційною компетентністю, майбутні вчителі образотворчого мистецтва одержують досвід аналізу й глибокого розуміння творів різних стилів і жанрів усіх видів пластичних мистецтв.

Композиційна компетентність має велике значення для розвитку образного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва, підготовки їх до самостійної художньої та педагогічної роботи. Великий запас вражень, систематичні замальовки, начерки, ескізи, етюди будуть тим матеріалом, що дозволить їм глибоко і серйозно працювати над розробкою сюжетів, мотивів, різних спостережень за довкіллям і життєдіяльністю людини, зрештою складатимуть основу майбутніх художніх творів.

Виховання в майбутніх учителів образотворчого мистецтва звички робити натурні замальовки, начерки, етюди з можливим прицілом на їхню подальшу художню розробку в майбутніх композиційних вправах – одне з важливих завдань формування композиційної компетентності. Програма передбачає виконання ескізів композицій на різні теми та сюжети залежно від виду, жанру образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва. Теоретичні питання композиції, зрозумілі й закріплені в процесі набуття практичних художніх навичок, мистецького досвіду вкрай необхідні майбутнім викладачам образотворчого

мистецтва, оскільки вони повинні не тільки вчити дітей образотворчій грамоті, але й розвивати їх творчість, розкриваючи мистецькі здібності, вирішувати проблеми естетичного виховання особистості. Відповідно до програми майбутні вчителі аналізують композиційні прийоми й засоби, використані видатними вітчизняними та зарубіжними художниками. Основи курсу композиційної грамоти, закони, правила, прийоми й засоби композиції засвоюються студентами на лекціях, семінарських, практичних, лабораторних заняттях, під час самостійної та індивідуальної роботи.

Композиція як навчальна дисципліна тісно пов'язана з такими курсами, як «Малюнок», «Живопис», «Історія мистецтв». Займаючись малюнком чи живописом, студенти мимоволі звертаються до основ композиції, бо будь-яке зображення потрібно грамотно розміщувати на картинній площині залежно від її розміру та формату. Без знання композиції неможливо зрозуміти твори мистецтва, історію його розвитку, по-справжньому оцінити значення й роль композиції, малюнку, живопису станкового твору. Загальний закон композиції – вимога цілісності та єдності – по-різному проявляється в різних жанрах і видах живопису. Наприклад, композиція в натюрморті передусім пов'язана з розташуванням предметів, які художнику потрібно зобразити. В пейзажі композиція проявляється у виборі точки зору. В монументальному живопису сильніше виступає архітектурний початок, побудова, стійкість елементів, прив'язка до стіни, яка, хоча і обмежує художника, надає його образам більшої міцності, ваги.

У композиційній побудові яскравим акцентом виступають контрасти. Так, при створенні картини важливі контрасти великих і малих величин, динамічного і нерухомого, яскравого в кольорі та стриманого тощо, бо все пізнається в порівнянні. Головне можна виділити яскравим кольором на спокійному тлі, великі розміри підкреслити невеликими предметами і навпаки.

Композиція – це сутність творчості. Вона вирішує її якість, ступінь впливу на глядача. Ніщо так не пов'язано з ідеєю, задумом, сюжетом картини, як її композиція (Шорохов, 1986, с. 271). Саме через композицію художник виражає свою думку, робить її зрозумілою для глядача, важливою та мистецькою, тому

сформовані композиційні компетентності конче необхідні в професійній діяльності майбутнього вчителя.

Композиція вимагає від художника, крім знання законів, ще й розвитку абстрактного мислення та вміння оперувати узагальненими, спрощеними, доведеними до геометричного стану формами та силуетами. Звільненими від зайвих деталей формами потрібно вміти виразити сюжет. Студенти мають відшукувати вдале розташування елементів композиції у творі. Для цього, наприклад, при створенні графічного чи живописного твору, можна вирізати з паперу фігури персонажів і елементів композиції та рухати їх на площині картини в різних варіаціях, поки не знайдуться найбільш вдалі поєднання силуетів і оптимальне розташування їх на полі картині. Важливо ще до початку виконання зображення, спробувати уявити собі, якою буде митецький твір. Як правило, спочатку художник виконує декілька невеликих ескізів, у яких шукає найбільш виразну композицію. На цьому етапі визначається, яким буде формат картини (витягнутим по вертикалі, прямокутним, квадратним, витягнутим по горизонталі тощо) та її розміри.

Майбутнім учителям образотворчого мистецтва варто пам'ятати, що вибір найбільш виразного сюжету для композиції теж складне завдання. Один і той самий сюжет кожна людина сприймає і тлумачить по-різному. Під сюжетом потрібно розуміти те, що безпосередньо зображає художник, а зміст або тема можуть бути набагато ширшими, тобто з однієї теми можна створити твори з різними сюжетами. Для розвитку в майбутніх учителів образотворчого мистецтва композиційного відчуття і навичок, виховання в них художнього смаку необхідно вивчати історію мистецтв, знайомитися з творами сучасних художників, аналізувати репродукції картин відомих художників, робити копії картин, аналізувати принципи їх композиційної побудови. Вивчення класичних творів живопису переконує в тому, що в основі їх композиції лежать провідні закономірності.

Проте науковці наголошують, що сутність композиції не можна зводити до строгих правил, без чіткого виконання яких художник не може стати майстром композиції. Слід відзначити, що найголовніше в композиції – щоб картина не була зображенням окремих елементів, не розпадалася на частини, а являла собою єдине ціле. Щоб досягти композиційної цілісності,

необхідно, щоб майбутній учитель образотворчого мистецтва в кожному конкретному випадку по-новому вирішував художнє завдання, бо щоразу йому доводиться користуватися різними прийомами. Варто не забувати, що композиція в образотворчому мистецтві – це прояв художньої творчості митця. Майстер, який досяг мистецької зрілості у творчості, може винаходити для себе нові закони.

При формуванні композиційної компетентності слід звернути увагу майбутніх учителів образотворчого мистецтва на «золоту пропорцію» як наукову теорію композиції, основу формоутворення, застосування якої забезпечує багатство різновидів композиційних форм у всіх видах пластичних мистецтв. Форма, організована за допомогою «золотої пропорції» сприяє виникненню у глядача враження краси, узгодженості, співрозмірності, гармонійності (Арнхейм, 1994, с. 78). Знання законів «золотої пропорції» допомагає майбутньому вчителю творити свідомо та вільно. Використовуючи її закономірності, студенти можуть досліджувати натуру та пропорційну структуру будь-якого художнього твору, навіть якщо його створено на основі творчої інтуїції, адже це відіграє важливу роль при вивченні творчого спадку та при мистецтвознавчому аналізі творів усіх видів пластичних мистецтв.

Таким чином, знання прийомів, правил і законів композиції допоможе майбутнім учителям образотворчого мистецтва зробити свої твори виразнішими. Варто пам'ятати, що ці знання не є самоціллю, а лише засобом досягнення успіху в мистецтві. Інколи свідоме порушення композиційних правил стає творчим відкриттям, якщо допомагає художникові точніше втілити свою ідею, бо бувають виключення з правил. Наприклад, при створенні портрету можна вважати обов'язковим таке правило: якщо голова натури або фігура повернено вправо, перед ними необхідно залишити на площині вільне місце, щоб портретованому, умовно кажучи, було куди дивитись. І, навпаки, якщо голова повернена вліво, то її зрушують вправо від центру композиції.

Художник, не озброєний знаннями композиційної побудови, схожий на людину, що наважання шукає двері в темній кімнаті. Він завжди буде в полоні різних випадковостей, прорахунків і помилок, що неминуче зменшать художні переваги його робіт.

Без знань композиції неможливо піднятися до висот художньої досконалості, які були підкорені відомими творцями.

На нашу думку, варто знайомити майбутніх учителів образотворчого мистецтва з науковими знаннями з математики (геометрія та перспектива), фізики (світло та колір), анатомії та фізіології (структура та робота ока), психології (сприйняття кольору та його вплив на людину), що сприятиме кращому формуванню композиційної компетентності. Тільки взаємозв'язок усіх цих знань, умінь із загальними законами, прийомами композиції допоможе майбутнім фахівцям стати справжніми «композиторами», істинними творцями, що допоможе їм якісно передати свій художній досвід прийдешнім поколінням.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки: 1) композиція – це, з одного боку, процес народження твору мистецтва від початку до кінця, від появи задуму до його завершення; з іншого, – своєрідний комплекс засобів розкриття змісту картини, що сприяє найбільш повному, цілісному й виразному втіленню задуму митця; 2) композиційна компетентність – основа професійної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, бо знання законів, приймів і способів композиції допоможе реалізувати творчий потенціал студентів у всіх видах образотворчого та декоративно-прикладного мистецтв.

Подальшого дослідження, на наш погляд, заслуговує детальний розгляд окремих законів композиції – симетрії, асиметрії, масштабу, ритму, пропорції, нюансу, контрасту, статики, динаміки тощо.

Список використаної літератури

Шорохов, Е. Н. (1986). *Композиция*. Москва: Просвещение.

Арнхейм, Р. (1974). *Искусство и визуальное восприятие*. Москва: Искусство.

Nataliia Digiari, Olexandr Tarasenko

COMPOSITION COMPETENCE AS A REUSABLE COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS

The article states that among the many structural components that form the basis of the artistic education of future teachers of fine arts, it is the compositional competence that occupy the main place, because the composition is the basis, the basis of the creation of a picture, a painting, a work of sculpture, decorative and applied arts, other types of visual arts.

The author noted the importance of the formation of composite competence as the main component of their professional training among future teachers of the visual arts. Knowledge of the laws, rules and methods of composition (integrity, unity, symmetry and

asymmetry, scale, rhythm and proportion, nuance and contrast, statics and dynamics, perspectives, grouping, selection of colour solutions of the work, etc.), their successful application in art practice is the basis of the composite competence of an art teacher.

It is emphasized that there are such basic laws of composition - symmetry and asymmetry, scale, rhythm and proportions, nuance and contrast, statics and dynamics, perspective, grouping, the color decision of work, etc. Knowledge of these laws, their successful application in artistic practice forms the basis of the compositional competence of the future teacher of fine arts. In addition to knowing these laws, the compositional competence of the teacher of fine arts is made up of rules and techniques of composition. This is a compositional technique, which at various times varied with the development of a particular style, an era in art and depended on the type of plastic art, its genre; from the artist's ability to professionally apply visual means in his creative activity.

Starting to create a future composition, the artist must, first of all, decide for himself what exactly he wants to tell the viewer his work, what emotions, experiences, the mood he has to cause. The author emphasizes that it is through the composition that the artist expresses his idea, though; the laws of composition help make this idea understandable to the viewer, important and artistic.

Keywords: *vocational training; future teacher of fine arts; compositional competence; composition; compositional laws.*

References

Arnheim, R. (1994). *Iskusstvo i vizualnoe vospriatie [Art and visual perception]*. Moscow: Iskusstvo [in Russian].

Shorohov, E. N. (1986). *Kompozitsiia [Composition]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

Одержано 09.03.2019 р.

УДК 745.5 (477.63) (07)

DOI: 10.33989/2226-4051.2019.20.171672

Тетяна Гарькава, м. Дніпро

ORCID: 0000-0003-4305-7851

ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС: ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА

У статті розглянуто основні методи навчання петриківського декоративного розпису. У викладанні петриківського розпису запропоновано використовувати як загальнопедагогічні, так і оригінальні методи навчання техніки виконання. Деталізовано застосування методів на прикладі навчання основних технік петриківського декоративного розпису з визначенням його особливостей. Окреслено завдання навчання петриківського розпису – поєднання глибоких традицій, самобутності з новаторством, надання простору для самовираження й творчості.

Ключові слова: *петриківський розпис; методи навчання; техніка виконання розпису; традиційність; творчість; самовираження.*

© Т. Гарькава, 2019